

Lilianna Miodońska

Akademia Techniczno-Humanistyczna Bielsko-Biała, Polska

SERBIA I JĘZYK SERBSKI W LATACH 1941–1944

Mimo trudnej rzeczywistości okupacyjnej na ziemiach serbskich, w państwie rządonym przez gen. M. Nedicia toczyło się normalne życie. Prowadzone przez językoznawców prace zaowocowały wydaniem w 1942 r. *Novog pravopisnog uputstva*, które regulowało dotychczas obowiązujące normy ortografii serbskiej i stanowiło kolejny ważny etap w procesie jej kodyfikacji.

Kluczowe słowa: język, reforma, ortografia, wojna, M. Nedić, Rząd Ocalenia Narodowego

6 kwietnia 1941 r. Niemcy hitlerowskie bez uprzedniego wypowiedzenia wojny zaatakowały Jugosławię. Rozpoczęły się zmasowane naloty na Belgrad, inne ośrodki miejskie oraz strategiczne obiekty państwa. Straty w samej stolicy, według *Dziennika Goebbelsa*¹ były znacznie cięższe od tych, które poniosła Warszawa we wrześniu 1939 r.

Kraj okazał się całkowicie nieprzygotowanym do działań wojennych, niezdolnym do stawienia skutecznego oporu napierającym siłom wroga. Konsekwencją zaistniałej sytuacji była podjęta 14 kwietnia decyzja o kapitulacji, podpisanej jako *Postanowienie o zawarciu rozejmu* 17 kwietnia 1941 r. przez pełnomocników rządu gen. Simovicia, który wraz z królem opuścił kraj, udając się poprzez Grecję do angielskiej Palestyny.² Kraj stał się okupowanym terytorium i jako takie zostało podzielone na sześć stref okupacyjnych.

Jednym z najważniejszych dla Serbów posunięć politycznych Niemców była zgoda na utworzenie w 1941 r. z terytorium Banowiny Chorwackiej, pozostającego oficjalnie pod protektoratem niemieckim i włoskim, Niezależnego Państwa Chorwackiego /NDH/, na którego czele stanął długoletni przywódca irredenty chorwackiej – Ante Pavelić. W jego obrębie zamieszkiwało około 1,9 mln Serbów³, którzy dzięki zapoczątkowanej przez faszystowski rząd polityce eksterminacji, zostali poddani

1 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, tłum. R. Smiljanić, *Komentarz tłumacza*, Wyd. Magnet, Beograd 2004.

2 T. Wasilewski, W. Felczak, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, 482.

3 Zob. Ljubograd Dimić, *Srbi i Jugoslavija*, Beograd 1998, 155.

bezprzykładnemu terrorowi, mającemu na celu ostateczne rozwiązanie serbskiego problemu. Realizacja przyjętej polityki sprowadzała się przede wszystkim do biologicznego wyniszczenia narodu serbskiego. Ocenia się, iż w założonych obozach koncentracyjnych oraz innych miejscach kaźni zginęło do 1944 r. około 700 tys. Serbów.⁴ Podjęto również masowe akcje deportacyjne, do których przyłączyły się także władze włoskiej i węgierskiej strefy okupacyjnej. Z samego terytorium NDH zostało zmuszonych do ucieczki około 200 tys. Serbów.⁵

Chorwackie władze bezwzględnie walczyły z nimi także na polu konfesji oraz języka. Terror zapanował na całym okupowanym terytorium byłego Królestwa Jugosławii, a pacyfikacje ludności serbskiej dawały tragiczne żniwo. Tym samym realizowały się plany Hitlera, przewidujące dla narodu serbskiego los podobny Żydom, Cyganom i innym narodowościom, które – jego zdaniem – nie miały prawa istnienia. Już wcześniej na obszarze niemiecko-austrowęgierskim był powszechnie śpiewany marsz *Serbien muss sterbien* (*Serbia musi umrzeć*), zaś w swoim *Mein Kampf* Wódz III Rzeszy nie wspomina (co może świadczyć o jego niewiedzy) o habsburskiej instytucji państwowej⁶, której celem była systematyczna deserbizacja Bałkanów. Tak więc zgodnie z założonym sobie celem, Niemcy wzmogli rabunkową gospodarkę na ziemiach serbskich, a w zamierzeniach Hitlera było utworzenia nad Dunajem nowego państwa niemieckiego, tzw. Eugenii, którego głównym ośrodkiem miała być Festug Belgrad.

1. *Utworzenie zarządu komisarycznego*

Ziemie serbskie objęte niemiecką strefą okupacyjną zajmowały obszar mniejszy, aniżeli sprzed 1912 r., tzn. przed wojnami bałkańskimi. Ponadto na tym właśnie terytorium nastąpiło znaczne zagęszczenie ludności, która zagrożona genocydem, uciekała z innych terenów.

Okupant, bazując na istniejącym zapleczu administracyjnym, ustanowił w kraju niemiecki zarząd wojskowy, na którego czele stanął 22 kwietnia 1941 r. gen. lotnictwa Helmut Förster, mianowany w Belgradzie pierwszym komendantem, który wkrótce rozpoczął nawiązywanie kontaktów z byłymi politykami jugosłowiańskimi. Toczące się obustronne rozmowy doprowadziły do powołania 30 kwietnia pierwszego rządu komisarycznego Milana Aćimovicia.

4 Ibidem, 155.

5 Zob. T. Wasilewski, W. Felczak, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, 483.

6 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Tłum. R. Smiljanić, *Komentarz tłumacza*, Wyd. Magnet, Beograd 2004.

Jednakże obok próby normalizacji życia, w okupowanym kraju rozpoczęło się tworzenie oddziałów zbrojnych, mających na celu walkę z nieprzyjacielem. Najbardziej znaczącą rolę w tej fazie organizacji odegrał płk Dragoljub (Draža) Mihajlović – do wybuchu wojny sekretarz generalny nacjonalistycznego *Serbskiego Klubu Kulturalnego*, później zaś pełniący funkcję zastępcy dowódcy 2. armii, któremu udało się uniknąć niewoli podczas kwietniowej kapitulacji.

Zwrot w sytuacji wewnętrznej okupowanego państwa nastąpił z chwilą napaści Niemiec na Związek Radziecki – 22 czerwca 1941 r. Już wcześniej, bo w wydanym 15 kwietnia w Zagrzebiu manifestie, Komunistyczna Partia Jugosławii i wyłoniona przez nią Komisja Wojskowa ze stojącym na jej czele Josipem Broz Tito, obok potępienia reżimu Pavelicia, wezwała ludność do walki narodowo-wyzwoleńczej. W dniu 4 lipca w całej okupowanej Jugosławii wybuchło powstanie, którego inicjatorem w Belgradzie była młodzieżowa komunistyczna organizacja (*SKOJ*). Sukcesywnie ogarnęło ono całe terytorium kraju.

Akcje oddziałów partyzanckich sparaliżowały pracę Rządu Komisarycznego, który upadł w połowie sierpnia 1941 r. Równocześnie okupant wprowadził w życie zarządzenie dotyczące odwetu władz za działalność antyniemiecką, ustalając proporcję 1 : 100 za rannego i 1 : 150 za każdego zabitego Niemca.⁷ W tej sytuacji naród znalazł się na granicy biologicznego wyniszczenia.

2. *Utworzenie Rządu Ocalenia Narodowego gen. Milana Nedicia*

Po dymisji komisarycznego gabinetu władze niemieckie wraz z politykami serbskimi przystąpiły do formowania nowego rządu. Funkcję tę chciano najpierw powierzyć D. Ljoticiowi, który odmówił, rekomendując równocześnie na to stanowisko osobę Milana Nedicia – generała, szefa sztabu i ministra wojny w rządzie Królestwa Jugosławii, argumentując swą propozycję popularnością i zaufaniem, jakimi cieszył się generał w społeczeństwie serbskim.

Milan Nedić, absolwent Wyższej Szkoły Akademii Wojskowej, a następnie szkoły przygotowującej do pracy w sztabie generalnym, już w 1930 r. znajdował się w stopniu generała armii. Jako odznaczający się w służbie, został w wieku zaledwie 38 lat oficerem-ordynansem króla Piotra I. W trakcie wojen bałkańskich otrzymał szereg odznaczeń za bohaterstwo w walce. Po zakończeniu działań wojennych pełnił w 1918 r.

⁷ Lj. Dimić, *Srbi i Jugoslavija*, Beograd 1998, 152.; W tym miejscu inne źródło podaje odmienną proporcję – 1 : 50 i 1 : 100: *Djeneral Milan Nedić*, (2006-01-11), <http://www.stormfront.org/forum/showthread.php?t>.

funkcję dowódcy brygady piechoty Dywizji Timockiej, naczelnika Sztabu Czwartego i Trzeciego Rejonu Wojskowego i dowódcy Dywizyjnego Okręgu Drawskiego. Był komendantem Głównego Sztabu Generalnego w latach 1934 – 1935 oraz ministrem wojny od 1939 do 1940, kiedy podał się do dymisji. W trakcie wojny kwietniowej dowodził oddziałami Trzeciej armii w Macedonii. Jednakże front na tym odcinku został szybko przełamany, co zmusiło generała do wycofania się w głąb Serbii.

Nedić podjął się misji utworzenia nowego gabinetu, jednakże przed przystąpieniem do jego formowania przedstawił wojskowemu komendantowi gen. Heinrichowi Dancklmennowi szereg opracowanych w gronie doradców warunków wstępnych.⁸

Dotyczyły one również spraw finansowych państwa. Nedić zaproponował wymianę pieniądza, a jego drukowanie oraz bicie monet miałyby się odbywać stosownie do potrzeb narodu. Serbski rząd miałby bez przeszkód stosować dalsze opodatkowanie obywateli, ściągać opłaty skarbowe, nakładać domiary itp., drukować znaczki pocztowe i opłaty skarbowej, jak również zajmować się drukiem papierów wartościowych. Miałyby to umożliwić rządowi wywiązywanie się ze zobowiązań wobec obywateli, polegających na regularnym wypłacaniu poborów pracownikom administracji państwowej, emerytur i zapewnieniu pomocy materialnej inwalidom – wszystko to zgodnie z ustawodawstwem byłej Jugosławii. Wszelkie zaś płatości wobec okupanta miałyby być dokonywane poprzez bank narodowy. Nedić zobowiązywał się również do wypłacania Niemcom kontrybucji w związku z potrzebami wynikającymi z utrzymania ich wojsk na okupowanym terenie.

Ponadto strona serbska zaproponowała utworzenie odrębnej rady politycznej, mającej za zadanie określanie nowych kierunków politycznego rozwoju narodu serbskiego. Natomiast w ramach polityki wewnętrznej nowy rząd stawiał sobie za cel walkę przeciwko komunizmowi, zakładając pomoc sił niemieckich w sytuacji, kiedy serbskie okażą się niewystarczające.

Domagano się również, by w przypadku akcji sabotażowych skierowanych przeciwko Niemcom, represje dotknęły wyłącznie rzeczywi-

8 Obejmowały one m. in.: uzyskanie zgody na utworzenie pod nadzorem Komendanta wojskowego w Serbii rządu serbskiego, kierującego sprawami państwa i narodu; zezwolenie na powołanie przez rząd sił zbrojnych, bez których niemożliwe jest utrzymanie ładu i porządku w kraju (proponowano liczącą 10.000 żołnierzy żandarmerię oraz narodowe jednostki wspomagające, dowodzone przez Serbów, liczące do 30.000 osób, dla których uzbrojenie pochodzące z rozbrojonej armii jugosłowiańskiej przeznaczy Komendant wojskowy); zapewnienie pomocy serbskim jeńcom wojennym przebywającym w Niemczech; zaprzestanie prześladowań i mordów dokonywanych na Serbach pod rządami chorwackimi, bułgarskimi i węgierskimi.

stych sprawców, odnośnie których serbskie władze dostarczą informacji, a nie osoby niewinne.

W jednym z postawionych warunków rząd serbski domagał się również przywrócenia przez Niemców narodowych symboli.⁹

Powyższe dezyderaty zostały przez gen. Dancklmena przyjęte i 29 sierpnia 1941 r.¹⁰ powołano nowy rząd, na którego czele stanął gen. Milan Nedić. Pierwsze posiedzenie nowego gabinetu odbyło się 30 sierpnia.

W związku z nieustannie komplikującą się sytuacją wewnętrzną kraju, nowy gabinet znalazł się w bardzo niezręcznym położeniu. W tej sytuacji Niemcy przygotowywali się do likwidacji rządu, planując oddanie Serbii pod okupację bułgarską, węgierską oraz ustaszów. W bardzo dramatycznych okolicznościach M. Nedić zwołał posiedzenie gabinetu, mając na celu podanie się do dymisji.

15 września szef rządu przemówił po raz kolejny do narodu serbskiego, tytułując bardzo wymownie swe przemówienie: *Poslednja opomena srpskom narodu*. Rozpoczął je słowami:

*Danas hoću da vam kažem gorku i tešku istinu. Neka niko posle od vas ne rekne kako nije bio obavešten blagovremeno o teškoj i tragičnoj sadašnjici srpskog naroda. Srbija se, u ovom trenutku, nalazi na pragu građanskog rata. (...) Zato izjavljujemo: mi smo Vlada narodnog spasa, mi smo izvan i iznad svake političke partije i grupe, mi smo samo branioci Srpstva i srpskog plemena. (...) Anarhija mora biti uništena. Ustajte, ostavljajte sve druge poslove, organizujte se i pristupajte odredima koje šalje Vlada narodnog spasa, satriite odmetnike i razbojнике koji žele da gurnu ceo narod u konačnu propast.*¹¹

Równocześnie od samego początku istnienia nowego rządu, premier Nedić rozpoczął intensywną akcję pomocy uchodźcom szukającym schronienia na terenie ziem serbskich. Przy belgradzkiej pocztowej kasie oszczędnościowej założył fundusz, na który wpływały dobrowolnie wpłacane przez Serbów kwoty przeznaczone na pomoc uchodźcom, a zwłaszcza ich dzieciom. Wydatkowanie potrzebnych na ten cel sum nadzorował osobiście sam generał. Serbowie wykazali się wyjątkową hojnością i wkrótce fundusz dysponował kilkoma milionami dinarów, które były wydawane zgodnie z rzeczywistymi potrzebami. Niedługo przed rozwiązaniem gabinetu w 1944 r., na rachunku znajdowała się

9 P. Martinović-Bajica, *Milan Nedić*, Beograd 2003, 153-157.

10 *Vlada Nacionalnog spasa*, [online]. Wikipedia: wolna encyklopedia, data: 2006-01-19. Dostępny w Internecie: http://sr.wikipedia.org/wiki/%DO%92%DO%BB%DO%BO%DO%B4%DO%BO_%DO..

11 *Govori generala Milana Nedića predsednika Vlade narodnog spasa, Poslednja opomena srpskom narodu.*, Glas javnosti, januar 2006, 10.

kwota przekraczającą 10 mln dinarów.¹² Liczy się, iż rząd Milana Nedicia dał schronienie ponad 250 tysiącom uchodźców. Obok Serbów znalazło się około 50 tys. Słoweńców i Chorwatów, którym Serbowie również zapewnili bezpieczeństwo na czas wojny.

Mimo pozorów stabilizacji sytuacja polityczna w obrębie nowo powstałego państwa serbskiego była niezwykle skomplikowana. Już pod koniec 1941 r. wyodrębniły się wyraźnie cztery koncepcje polityczne (forsowana przez rząd M. Nedicia patriotyczna idea Wielkiej Serbii; ruch D. Ljoticia, zakładający utworzenie państwa serbskiego opartego na korporacjach zmie; czetnicy popierający monarchię oraz komuniści Tity), różniące się między sobą stosunkiem wobec okupanta, a zwłaszcza wizją przyszłego państwa po zakończeniu działań wojennych.

Zróźnicowanie ideowe reprezentowane przez poszczególne ugrupowania polityczne doprowadziło do tragicznej sytuacji wewnętrznej. Równoległe z walką narodowowyzwoleńczą rozpoczęła się krwawa wojna domowa, w której wszyscy walczyli ze wszystkimi, zaś najbliższe lata miały pokazać, iż jedynym zwycięskim ugrupowaniem zostaną komuniści i to ich wizja przyszłej Jugosławii zostanie urzeczywistniona.

3. Akty normatywne dotyczące ortografii serbskiej i chorwackiej w okresie międzywojennym

W Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców, późniejszym Królestwie Jugosławii, trwające spory wynikające ze ścierania się koncepcji centralistycznej, reprezentowanej przez króla, armię oraz serbskie partie polityczne i federalizmu proponowanego przez polityków chorwackich, rzutowały na kwestie językowe. Najwięcej problemów wynikało jednak z całkowicie nieujednocionej ortografii.

Wśród Chorwatów zagadnienia dotyczące ortografii regulował opublikowany w 1892 r. przez kontynuatora szkoły Vukowców – Ivana Broza *Hrvatski pravopis*. Rok później ukazało się jeszcze jedno wydanie zredagowane przez autora. Nowe zasady ortograficzne zostały zatwierdzone przez ministerstwo (*Odjel za bogoštovlje i nastavu*) jako obowiązujące w szkolnictwie, w podręcznikach, oficjalnej prasie itp. Pozycja ta sankcjonowała pisownię fonologiczną. Niemniej jednak od chwili wydania nowych zasad pisowni do rozpadu monarchii austro-węgierskiej w 1918 r. funkcjonowały równoległe dwie ortografie: oficjalna i częściej stosowana – fonologiczna i oparta na tradycji – nieoficjalna i zwyczajowa – morfonologiczna.¹³

¹² P. Martinović-Bajica, *Milan Nedić*, Beograd 2003, 175.

¹³ Zob. M. Samardžija, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb 1993, 7.: Brozov je pravopis, naime, bio obvezatan na područjima koja su bila u nadležnosti spomenutog vladinog

Pozycja ta doczekała się jeszcze sześciu wydań, z których ostatnie zostało opublikowane w 1915 r. Po śmierci I. Broza jej publikacją od roku 1904 (rok trzeciego wydania) został Dragutin Boranić.

W Królestwie SHS obowiązywała zatem ortografia oparta o zasadę fonologiczną, której podstawy opracował I. Broz, a w okresie późniejszym zredagował ponownie D. Boranić. Nowe zasady pisowni ukazały się po raz pierwszy w r. 1921 już pod zmienionym tytułem jako *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. W przedmowie do pierwszego wydania niniejszej pozycji autor zapisał: *Grada ove knjige, koliko nije nova, u većini odjeljaka znatno prerađena i zgodnije porazmještena, uzeta je iz posljednjega, VI. (1915) izdanja "Hrvatskog pravopisa", koji sam izgrađivao i objelodanio u četiri maha.*¹⁴

Kolejne wydania niniejszej pozycji w jej pierwotnym kształcie ukazały się w latach: 1923, 1926, 1928. Poważne zmiany zostały zamieszczone w piątym wydaniu, opracowanym zgodnie z dyrektywami *Pravopisnog uputstva za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.*, wydanyymi przez Ministerstwo oświaty Królestwa SHS w r. 1929. Po dokonanych korektach, decyzją ministra oświaty publikacja ta została zatwierdzona jako pomocniczy podręcznik przewidziany dla szkół średnich.

W 1923 r. ukazał się w Serbii nowy *Pravopis srpskohrvatskog jezika* opracowany przez A. Belicia, oparty o zasadę fonologiczną, który wpłynął w myśl ujednoczenia pisowni na kolejne wydania ortografii Boranicia. Wprawdzie obaj autorzy kierowali się tą samą zasadą, jednak obie ortografie znacznie się od siebie różniły, na co wpłynęły w głównej mierze zróżnicowane tradycje środowisk socjokulturowych, w których powstały. Ponadto *Pravopis* Belicia reprezentował znacznie większy stopień fonologizacji.

Sytuacja ta trwała do 1928 r., kiedy napięcie stosunków politycznych pomiędzy narodem serbskim i chorwackim w Królestwie SHS, na skutek kryzysu parlamentarnego, osiągnęło swoje apogeum. Ministerstwo oświaty zwołało specjalistyczną komisję, mającą za zadanie opracowanie wspólnej ortografii, niwelującej istniejące dotychczas różnice pomiędzy pisownią serbską i chorwacką. W jej pracach ze strony serbskiej uczestniczyli: A. Belić i Lj. Stojanović, zaś stronę chorwacką reprezentowali: D. Boranić, T. Maretić, M. Rešetar, a później przyłączył się także Stj. Ivšić. Ponadto w jej skład weszli: Słoweniec F. Ramovš oraz Rosjanin S. M.

odjela, dakle u školstvu, udžbenicima, vladinim novinama i sl., ali se izvan tog objektivno vrlo širokog područja moglo ne samo u (privatnom) dopisivanju, nego i u tisku (u novinama, knjigama i časopisima) pisati i drugačije, dakle morfonološkim pravopisom. (...) iako taj dio povijesti hrvatskog pravopisa još nije potanje proučen, pa se ne zna točan broj morfonološkim pravopisom tiskanih knjiga, novina i časopisa (...).

14 Cyt. za: M. Samardžija, *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb 1993, 8.

Kuljbakin. Owocem jej prac było opublikowane 15 czerwca 1929 r. *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole*, którym ostatecznie została wprowadzona ortografia Belicia.

We wstępie Minister oświaty Bož. Ž. Maksimović zaznaczył, że szkolnictwo opiera się wyłącznie na jednej ortografii, realizującej zasady reformy Vuka Karadžicia. Mimo to nie udało się uniknąć pewnych nieprawidłowości, pojawiających się w poszczególnych regionach kraju. Celem opracowanego *Uputstva* było wyeliminowanie zaistniałych rozbieżności ortograficznych i doprowadzenie do całkowitego ujednoczenia pisowni, a tym samym i systemu oceniania uczniów.¹⁵ Objęło ono wyłącznie te elementy zasad pisowni, które budziły wątpliwości, zaś szereg innych zagadnień ortograficznych nie zostało w nich ujętych, co oznaczało, że już wcześniej zostały powszechnie przyjęte przez wszystkich piszących lub też nie mogły wejść w zakres publikacji tego rodzaju.¹⁶

Zgodnie z ministerialnym zaleceniem dotyczącym wprowadzenia w życie ustaleń *Uputstva* na wszystkich szczeblach edukacji od nowego roku szkolnego 1929/30, prof. A. Belić przystąpił do opracowania drugiego wydania swego *Pravopisa*, uwzględniając wprowadzone zmiany.¹⁷

Zgodnie z ujednoczonymi zasadami pisowni w 1930 r. ukazało się kolejne wydanie *Pravopisa hrvatskosrpskoga jezika* D. Boranicia oraz powstała specjalna komisja, mająca za zadanie ujednoczenie terminologii obowiązującej w szkolnictwie średnim.

4. Pravopis 1943 r.

Wybuch II wojny światowej, a w jej konsekwencji rozpad Królestwa Jugosławii, na pewien okres czasu zepchnął kwestie nauki i kultury na

15 *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole*, Beograd, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1929, 3.: *U interesu ujednačenja nastave, što pravilnijeg ocenjivanja učenika i što bolje pismenosti u našoj školi, ovde su pobrojana kolebanja dosadašnjeg pravopisa i pokazano je: čega se valja ubuduće pridržavati u tim slučajevima. U retkim slučajevima dopuštena su dva načina. Nastavnici će nastojati da se u tim slučajevima u jednoj školi ili kod istih učenika upotrebljava samo jedan od dopuštenih načina. (...) Način pisanja iznesen u ovom pravilniku mora se primeniti i u svima novim izdanjima školskih knjiga.*

16 Zob. Ibidem, 4.

17 A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika prema propisima Ministarstva prosvete*, Beograd 1930, 3.; Autor poprzędził wydanie wstępem, w którym zaznaczył, iż: *Razlika među prvim i drugim izdanjem ovog Pravopisa u tome je što je prvo bilo lično moje delo, a ovo drugo – osnovano je na pravopisnom Uputstvu Ministarstva prosvete, koje je u njemu razvijeno i primenjeno na celokupnom rečničkom materijalu našeg književnog jezika. Ali sem te razlike ima među njima i razlike u rasporedu i količini građe. (...) I u ovom izdanju kao i u prvom starao sam se da olakšam primenu našeg pravopisa time što sam dao i tumačenje njegovih osobina gde je to bilo potrebno. Na taj način, njegovo savlađivanje neće morati biti ograničeno na mehaničko pamćenje pravila. Kada se njegova osnovna načela savladaju i kada se bude znalo na čemu su zasnovana, tada će se moći savladati lako teškoće koje i naš pravopis, pored svih svojih dobrih strana, svakako ima.*

dalszy plan. Jednakże utworzenie rządu Ocalenia Narodowego kierowanego przez gen. Milana Nedicia, stworzyło narodowi serbskiemu możliwości w miarę normalnego funkcjonowania w ekstremalnych warunkach okupacyjnych.

Jednym z dowodów normalizacji życia był powrót do spraw językowych, a przede wszystkim do problemów związanych z pisownią. 23 listopada 1942 r. zostało przez Ministerstwo oświaty i jego *Glavni prosvetni savet* opublikowane *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika*, które - podobnie jak poprzednie z 1929 r. - zostało przeznaczone dla wszystkich typów szkół z dniem 1 stycznia 1943 r. Ówczesny minister oświaty Velibor Jonić, w wydrukowanym zarządzeniu poprzedzającym tekst *Uputstva* napisał, iż zostało ono opracowane *pristupačno, lako shvatljivo i praktično (...)* u duhu srpskoga jezika i da se izbegnu kolebljivosti i nedoslednosti dosadašnjeg pravopisa (...). *Ovim prestaje važiti dosadašnje Pravopisno uputstvo P. br. 15142 od 15 juna 1929 g.*¹⁸

Doniesienia o mających się niebawem ukazać nowych zasadach pisowni serbskiej pojawiły się najpierw na łamach prasy. Dziennik *Obnova* z dnia 23 grudnia 1942 r. donosił o ukończeniu prac nad tą jakże potrzebną Serbom reformą, nad którą od niemal roku pracowała powołana z inicjatywy Ministra oświaty specjalistyczna komisja, złożona z grona najbardziej uznanych filologów oraz leksykografów. Autor artykułu informował o rozpoczęciu druku oczekiwanej publikacji.¹⁹

Trzy dni później tenże dziennik wydrukował informację o opublikowaniu w ostatnim numerze *Službenih novina* nowych zasad pisowni wprowadzonych przez Ministerstwo oświaty wraz z dosyć pobieżną rezensją dokonanej reformy pisowni serbskiej. Stwierdzono, iż zmiany oraz wprowadzone poprawki dotyczą niemal wszystkich rozdziałów dotychczasowych zasad, jednakże najwięcej – zdaniem autora artykułu – nastąpiło w zakresie pisowni poszczególnych spółgłosek, zwłaszcza *h*. Kolejnym rozdziałem zasługującym na uwagę został przez niego uznany *passus* dotyczący pisowni wyrażen przysłówkowych.²⁰ Następne zaś nu-

18 *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika*, Beograd 1943, 9.

19 *Novi srpski pravopis, Jedna preko potrebna reforma*, [w:] *Obnova*, 23 decembar 1942, 5.; Oto komentarz nieznanego autora zamieszczonego artykułu, dotyczący wprowadzonej reformy pisowni serbskiej: *Ova reforma srpskog pravopisa ni u kom slučaju ne nosi neki senzacionalan karakter. Koliko smo obavešteni, ona se svodi uglavnom na izvesne dopune i uprošćavanja, i što je najvažnije, na potpuno i definitivno izbacivanje hrvatizama iz pravopisa. Kao što je poznato, srpski pravopis bio je prepun hrvatizama koji su prodrli blagodareći jednoj ranijoj komisiji, u kojoj su, od četvorice, dvojica bili Hrvati, a jedan Rus. Sem toga, samo je jedan član te bivše komisije bio stručnjak za srpski pravopis, dok su ostali bili isključivo stručnjaci za uporednu gramatiku slovenskih jezika. Najzad, ovom prepravkom srpskog pravopisa izvršena je modernizacija koju je nalagala sama njegova struktura, kao i kulturne potrebe prosečnog građanina koji je primoran da se i u najobičnijoj korespondenciji strogo pridržava pravopisnih znakova.*

20 *Reforma našeg jezika, Novo pravopisno uputstvo*, [w:] *Obnova*, 26 decembra 1942 god., 5.

mery *Obnove* od 28 grudnia 1942 r. do 2 stycznia 1943 r. opublikowały całość zreformowanych zasad pisowni, wykorzystując swe łamy do rozpowszechnienia nowego *Pravopisa* wśród serbskiego społeczeństwa.

W przedmowie do *Novog pravopisnog uputstva* wiceminister oświaty Vl. Velmar-Janković podkreślił istniejącą już od dawna potrzebę definitywnego zreformowania pisowni serbskiej, czego - wbrew oczekiwaniom - nie dokonało *Pravopisno uputstvo* z roku 1929, a wprowadzone nim zmiany, mimo trzynastoletniej praktyki, nie zdołały się ugruntować w serbskiej ortografii. Stąd decyzja Ministerstwa Oświaty o powołaniu komisji, której celem było przejrzenie dotychczasowych zasad i określenie takich, które by stanowiły podstawę dla pisowni serbskiej, (...) *da dosadašnje propise pravopisa što potpunije i što doslednije prilagodi pravopisnim navikama dobrih savremenih srpskih pisaca i obrazovanih ljudi uopšte, da ih ujednači i da ih gde god je mogućno uprosti. Stoga je ona i izostavila sve propise koji se stvarno ne tiču pravopisa nego spadaju u gramatička ili u druga jezička pitanja. Od dva ili tri dotle dopuštena načina pisanja usvojila u svim slučajevima samo jedan, i to mahom obiçniji. Sem toga je uprostila neke vrlo važne propise da bi ih učinila pristupaćnijim i lakšim, ili na taj način što ih je postavila na na drugi osnov (deljenje reči na slogove, interpunkcija), ili što je preradila njihovu dosadašnju formuluaciju. I dosadašnji je pravopis, na primer, priznavao logičku interpunkciju, ali je stvarno i ta logička interpunkcija bila i ostala u mnogim pojednostima gramatička. Svojom sadašnjom uprošćenošću ona postaje logičkom. Pri rešavanju složenog pisanja velikog slova novi pravopis se oslanja na praktičnost i na neka Vukova načela koja su bila napuštena. Istorizam je uziman u obzir samo kad nije sputavao praktičnost i uprošćavanje. (...) Rađen ovako ovaj posao pretstavlja preglednu kodifikaciju osnovnih pravopisnih navika u savremenom književnom jeziku srpskom. Pravopisu je dodan stvarni registar svih navedenih pravopisnih primera te će ova priručna knjižica mnogo doprineti da se srpske pravopisne navike potpunije prečiste i usavrše, da se bolje ujednače i učvrste.*²¹

Velmar-Janković podkreślił również fakt, iż propozycje zmian zostały skonsultowane z serbskimi pisarzami, jak również z przedstawicielami Oddziału Leksykograficznego Królewskiej Serbskiej Akademii, co zapewniło przygotowanemu opracowaniu połączenie poglądów fachowców-teoretyków z faktyczną sytuacją języka używanego przez literatów.

21 *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika*, Beograd 1943, 4-5.

4.1. Alfabet

W przeciwieństwie do *Pravopisnog uputstva* z 1929 r. oraz opracowanego zgodnie z jego wytycznymi *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika* A. Belicia z 1930 r., rozpoczynającymi się rozdziałami poświęconymi alfabetom, którymi posługiwali się użytkownicy języka serbsko-chorwackiego, tzn. cyrylicy i alfabetowi łacińskiemu oraz konstatacji, iż oba są wykorzystywane i traktowane równoprawnie, *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika* całkowicie pominęło kwestię używanego przez Serbów alfabetu, uznając ją za rzecz oczywistą i niewymagającą komentarza w nowej sytuacji językowej.

Ponadto oba wspomniane *Pravopisy* omawiały kwestię prawidłowości wymowy, podkreślając, iż w języku literackim istnieją dwa jej typy: wschodni, w którym prasłowiańskie *ě zostało zamienione głoską *e* oraz południowy, w której *ě w długich sylabach zamienia się grupą *ije*, zaś w krótkich grupą *je*. W związku z tym, iż sytuacja polityczna w naturalny sposób zdecydowała o rozdziale serbsko-chorwackiej wspólnoty językowej, *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika* dotyczyło wyłącznie ekawskiej odmiany języka, typowej dla języka serbskiego.

4.2. Zapis pojedynczych spółgłosek

Spośród pojedynczych spółgłosek najwięcej uwagi *Novo pravopisno uputstvo* poświęciło wymowie głoski *h*. Omówienie jej występowania zostało poprzedzone stwierdzeniem, iż nie pojawia się ona w większości dialektów serbskich, niemniej znajduje się w serbskim systemie fonetycznym i jest używana w określonych rdzeniach oraz utworzonych od nich wyrazach pokrewnych, zaś *O tome kad suglasnik „h“ treba pisati a kad ne treba odlučuje samo opšte primljena navika srpskih pisaca i obrazovanih ljudi. Zato se za pisanje suglasnika „h“ može postaviti ovo pravilo: Suglasnik „h“ piše se u ovim oblicima i rečima u kojima je uopšten u pravilnom i dobrom srpskom književnom jeziku.*²² W ich zakres zostały włączone formy gen. pl. przymiotników, zaimków oraz liczebników, np.: *dobrih, zelenih; njih, mojih; jednih, prvih* itp. Ponadto forma 1. os. sg. aorystu, np.: *bih, popih, digoh, upitah* itp. oraz formy 1. os. sg. i 3. os. pl. imperfectum, np.: *bejah, čitah, kupovah; čujahu, uzimahu, ispitivahu* itp.

Autorzy *Novog pravopisnog uputstva* zamieścili 108 leksemów będących różnymi częściami mowy, głównie zaś rzeczownikami, czasownikami, przymiotnikami, przysłówkami, wykrzyknikami, w których pojawiła się litera *h*.

²² *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika*, Beograd 1943, 19.

Ponadto dołączyli wykaz słów, w których niektórzy językoznawcy zalecali pisanie spółgłoski *h*, ale literacki język serbski jej nie przyswoił. Zostały do nich zaliczone m. in.:

bat (nie *bahat*); *bauljati*, *pobauljke*, *pobaučke* itd. (nie *bahuljati*) itd.; *buav*, *buavan*, *buavac*, *nabunuti*, *nabuo*, *nabula*, *podbunuti*, *podbuo*, *podbula* itd. (nie *buhav*, itd.; *nabuhnuti*, *nabuhao*, *nabuhla* itd.); *buva*, *buvara*, *buvlji* itd. (nie *buha* itd.); *gluv*, *gluvak*, *gluvara*, *gluvać*, *gluvonem*, *gluvoća*, *gluвети*, *ogluвети*, *nagluv*, *glunuti*, *zaglunuti*, *oglunuti* itd. (nie *gluh*, *gluhak* itd.; *gluhnuti* itd.); *gronuti* (nie *grohnuti*) itd.

Ponadto nie należy również pisać *h* w wyrazach: *rđa*, *rđati*, *zardati*, *rđav*, *porđati*, *rvati*, *rvati se*, *porvati se*, *rvać*, *nauditi*, *zleudo* itd.²³

W stosunku do *Pravopisu* A. Belicia, nastąpiły tu znaczne zmiany. Poprzednia ortografia, zwracając uwagę na poważne niekonsekwencje w użyciu spółgłoski *h*²⁴ zaznacza, iż jej występowanie może być ograniczone jedynie w tych wypadkach, gdy w wymowie w miejsce *h* pojawiło się *v* lub *j*, jak również tam, gdzie nastąpiło ściągnięcie dwóch samogłosek w jedną. W tych sytuacjach zostały dopuszczone formy dubletywne. Dotyczy to wyrazów, w których po wypadnięciu *h* w większości dialektów serbskich rozwinęła się spółgłoska *v*, a wyrazy z prawidłową pisownią *h* nie zadomowiły się jeszcze całkowicie w języku literackim, np.: *buzdovan* zam. *buzdohan*, *duvati* zam. *duhati* (poprawnie: *zaduvati se*, *oduvati* itp.), *pastuv* zam. *pastuh* itd. Równocześnie zauważa, iż w części wyrazów *h* przeniknęło do języka literackiego całkowicie lub tylko częściowo. Przykładem następujące słownictwo: *kruh* (*kruv*), *muha* (*muva*), *ruho* (*ruvo*), *uho* (*uvo*) i inne. Autor zaznacza również, że do wymienionych nie należy zaliczać tych wyrazów, w których występowanie zarówno *h* jak i *v* jest na równi uzasadnione. Zalicza do nich np.: *zehati* i *zevati* (*zev*, *zevalica*, *zevnuti* itd.), *smeh*, *osmevati*, *ismevati* itd.

Podobna sytuacja dotyczy spółgłoski *j*, która zamieniła *h*. I tu pojawiają się liczne dublety, a oto niektóre z nich: *aždaja* obok *aždaha*, *kijati* obok *kihati* (popr. *kijavica*, *iskijati*), *leja* obok *leha*, *sajdžija* obok *sahadžija*, *proja* obok *proha*, *jendek* obok *hendek*. W innych wypadkach, gdy w języku literackim *h* wyparło *j*, należy używać tylko formę z *h*, np.: *Mihailo*, *zadah*, *osmeh*, *snaħa* itd.

23 *Novo pravopisno uputstvo srpskog književnog jezika*, Beograd 1943, 26-29.

24 *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd 1930, 45.; A. Belić wyjaśnia przyczyny rozbieżności w użyciu spółgłoski *h*: (...) *iako se zvuk „h“ piše već gotovo sto godina, ne može se reći da se danas svugde u našem narodu, naravno u književnom jeziku, pravilno upotrebljava. Kod jednih sugrađana naših, po zapadnijim krajevima, utvrdila se pravilnija upotreba toga zvuka negoli po istočnijim. Zato se pri utvrđivanju opštih pravila moralo voditi računa o celokupnoj upotrebi njegovoj. Ali da ne bi bilo u tome proizvoljnosti, utvrđena su mogućna ograničenja njegove upotrebe.*

Formy podwójne są również możliwe w tych wypadkach, gdy nastąpiło ściągnięcie dwóch samogłosek, w konsekwencji czego w miejsce dwóch zgłosek z *h* mamy jedną pozbawioną tej spółgłoski, np.: *ar* – *ahar* (popr. *i jar* „štala“), *Zarija* – *Zaharija*, *sat* – *sahat*, *san* – *sahan* itp.²⁵

Belić w swym *Pravopisie* dodatkowo zwraca uwagę na kwestię fonetyki w tych szczególnych sytuacjach, kiedy spółgłoska *k* przechodzi w *h*, z których obie są paralelnie używane w języku literackim. I tak dla poparcia swego twierdzenia wymienia następujące przykłady: w *drhtati* (*drščem* i *drhtim*), *drhat*, *drhta* należy pisać *h*, zaś w pozostałych wyrazach *k*: *sjaktiti se*, *ćaknut* (i *ćanut*), *tuknuti* itp. Równocześnie zaznacza, iż nie należy powyższego zagadnienia mieszać z wyrazami typu: *mehki*, *lahki*, będącymi formami dialektalnymi i jako takie niespotykanymi w języku literackim.

Można przypuszczać, iż wymowa tego typu wyrazów nastąpiła pod wpływem turcyzmów²⁶. *Novo pravopisno uputstvo* wymienia jako przykłady: *Alah*, *dahija*, *kabadahija*, *mehana*, *nahija*, *harambaša* itd. Równocześnie zaznacza, iż w pozostałych zapożyczeniach, jeśli zawierają one spółgłoskę *h*, to należy je zapisywać zgodnie z przyjętą przez większość wymową, np.: *am*, *amovi*, *alva*, *aramija*, *alka*, *amam*, *jendek*, *mala*, *mursat* itd.

W *Novom uputstvu* pojawiła się również rozbieżność dotycząca pisowni imion własnych oraz nazw geograficznych. Pisane są one zawsze z literą *h*, jeśli znajduje się ona w słowie oryginalnym, np.: *Herman*, *Hofman*, *Hegel*, *Habzburg*, *Hugo* (ale *Viktor Igo*), *Hipolit* (ale *Ipolit Ten*), *Mehmed* itd. Belić natomiast dopuszczał dublety z pisownią *h* oraz bez tej litery, jeśli obie wersje zdomowały się w języku rodzimym. Mogą one funkcjonować równolegle, dopóki pisownia nie zostanie ujednoczona, np.: *historija* = *istorija*; *Homer* = *Omir*.

Novo pravopisno uputstvo opowiadało się za pisownią litery *h* we wszystkich wyrazach pochodzenia greckiego związanych z wiarą oraz licznych zapożyczeniach dotyczących sfery kultury i nauki, np.: *Hristos*, *Pasha*, *arhijerej*, *katiheta*, *haos*, *himera*, *arhiv*, *tehnika*, *histologija* itp. W przypadku zaś *istoriji* stwierdzono, iż wersja pozbawiona *h* jest tą właściwą z uwagi na jej szerokie rozpowszechnienie.

²⁵ Ibidem, 46-47.

²⁶ *Novo pravopisno uputstvo...*, 30.; *Pod uticajem nekih gramatičara i pisaca koji su smatrali da u svima takvim turskim rečima suglasnik „h“ treba pisati ustalilo se u nekim primerima pisanje sa „h“.*

4.3. *Љączна lub rozdzielna pisownia wyrazów złożonych*

Novo pravopisno uputstvo niemal w całości utrzymało dotychczasowe zasady ortograficzne dotyczące pisowni łącznej lub rozdzielnej. Obowiązującą pozostała nadal reguła, zgodnie z którą wyraz złożony powstały z połączenia dwóch członów piszemy łącznie tylko w tym przypadku, gdy uzyskuje on całkowicie nowe znaczenie, odmienne od znaczenia tworzących go pojedynczych wyrazów. Jednakże autorzy *Uputstva* podkreślają trudności w interpretacji powyższej zasady, wynikające z braku pewności pozwalającej traktować wyraz złożony jako typowe złożenie, czy też jako zrost.²⁷ Stąd też podają cały szereg najczęściej spotykanych wyrazów złożonych, dokonując ich podziału według poszczególnych części mowy.

Najwięcej uwagi poświęcono przysłówkom i wyrażeniom przysłówkowym. W grupie tej zostało przytoczonych w porządku alfabetycznym najwięcej przykładów: *bezmalo, bestraga, bogzna, bržeboļje, budiboksnama, valjada, valjda, gdegde, gdegod* itd.²⁸

4.4. *Podział wyrazów na sylaby*

Novo pravopisno uputstvo zdecydowanie uprościło obowiązujące dotąd w pisowni serbskiej zasady podziału wyrazów na sylaby. Została utrzymana, aczkolwiek sformułowana w znacznie uproszczonej formie, reguła, iż warunkiem podziału jest występowanie w każdej sylabie jednej samogłoski, zaś spółgłoska wewnątrz wyrazu jest dołączana do kolejnej samogłoski, np.: *i-o-le, o-si-on, r-đa-ti, pi-sa-o, mo-ti-ka, ku-ka-vi-ca*.

Powtórzono również zasadę dotyczącą występowania grupy spółgłoskowej występującej wewnątrz wyrazu, tworzącej odrębną sylabę. Sąsiadujące ze sobą spółgłoski nie ulegają rozdzieleniu, jeśli pierwszą z nich jest *s, š, z* lub *ž*, zaś drugą – obojętnie która ze spółgłosek serbskich, np.: *la-sta, tr-ska, zve-zda, dru-štvo, go-lu-ždrav* itp. Jeśli zaś w wewnątrzwyrazowej grupie spółgłoskowej pierwsza ze spółgłosek nie należy do grupy powyżej wymienionych, wówczas rozdziela się je w ten sposób, iż pierwszą z nich dołącza się do poprzedzającej samogłoski, zaś drugą spółgłoskę dodaje się do następnej samogłoski, np.: *mot-ka, tak-mac, tam-na, bor-je, prav-da, zem-lja* itd.²⁹

Wyliminowano w ten sposób pewną niekonsekwencję *Pravopisu* A. Belicia dotyczącą tego zagadnienia. Dopuszczał on występowanie

²⁷ *Novo pravopisno uputstvo...*, 35.; *U takvim slučajevima samo ustaljena navika pisaca i obrazovanih ljudi odlučuje da li se delovi spojenice pišu odvojeno ili ujedno.*

²⁸ *Novo pravopisno uputstvo...*, 35.

²⁹ *Ibidem*, 43.

niepodzielnej grupy spółgłoskowej wewnątrz wyrazu, tworzącej sylabę również w tym przypadku, gdy pierwszą spółgłoską była dowolna spółgłoska serbska z wyjątkiem wspomnianych *s, š, z, ž*, zaś drugą *l, lj, r, v* lub *j*, np.: *sve-tlost, pa-žljiv, sma-tra-ti, mi-šji*, ale: *hal-va, mar-va, bor-je, or-la, slav-lje, haj-var*.

Novo pravopisno uputstvo podaje również sposób podziału wyrazów złożonych oraz tych wyrazów pochodnych, których podstawy słowotwórcze kończą dwie spółgłoski, np.: *po-kva-ren, u-mre-ti, za-klet-va, ne-prav-da, naj-o-prav-da-nji, re-gent-stvo, in-*

Zaleca także podział wyrazów złożonych oraz tych wyrazów pochodnych, których podstawy słowotwórcze kończą dwie spółgłoski, np.: *po-kva-ren, u-mre-ti, za-klet-va, ne-prav-da, naj-o-prav-da-nji, re-gent-stvo, in-tri-gant-ski* itp. Upraszcza w ten sposób dotychczasowe stwierdzenia *Pravopisu* dotyczące podziału wyrazów złożonych z kilku członów, z których człony początkowe oraz te o odrębnym znaczeniu były rozdzielane bez względu na wymienione wyżej zasady, np.: *naj-o-da-ni-ji, raz-o-bru-čen, o-bez-be-di-ti, nad-ži-ve-ti* itp. Jeśli jednak któraś ze spółgłosek przedrostka, zgodnie z obowiązującymi w języku zasadami fonetycznymi, uległa zanikowi przed początkową spółgłoską wyrazu, do którego był dodawany, wówczas ulegał on podziałowi na sylaby według powszechnie przyjętych reguł, np.: *i-su-ši-ti* (od *iz-sušiti*), *o-te-ra-ti* (od *od-terati*) itd.³⁰ W ten sposób przedrostek stracił swoje odrębne znaczenie i w z modyfikowanej postaci, jako element składowy wyrazu złożonego, podlegał podziałowi na sylaby według ogólnie obowiązujących zasad.

4.5. Interpunkcja

Zagadnieniu interpunkcji zarówno *Pravopisno uputstvo* z 1929 r., jak i wydany rok później przez A. Belicia *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* poświęcają bardzo dużo uwagi. Już pierwsza z wymienionych publikacji wskazywała na konieczność dopracowania dotychczasowych zasad interpunkcyjnych i potrzebę ich konsekwentnego stosowania.³¹

³⁰ *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd 1930, 15.

³¹ *Pravopisno uputstvo*, Beograd 1929, 25-26.: *Upotreba većine znakova za interpunkciju već je utvrđena u našem književnom jeziku, tako da tu nema znatnijih razilaženja (na np. za upotrebu tačke, znaka počivke, uzvika, pitanja, navodnog znaka itd.); ali u upotrebi zapete ima znatnih neslaganja. Zato će se napomene u ovom odeljku ticati samo zapete (zarez). Kao osnova u ovom izlaganju poslužiće interpunkcija Vukova (u Novom zavetu), ukoliko je on u njoj dosledan. Tamo gde nije, propisati će se pravila u smislu onih pravila kojih se on čvrsto držao. Ali, po sebi se razume, njegova je interpunkcija poslužila ovde svojim unutrašnjim stranama: da se utvrde opšti principi koje treba dosledno primeniti u pojedinostima.*

Natomiast *Novo pravopisno uputstvo* z 1943 r. znacznie je zredukovalo, dokonujac równocześnie pewnych uproszczeń.

Podstawą przyjętych w języku serbskim zasad stała się swobodna interpunkcja oparta na wzorcu francuskim, która w przeciwieństwie do modelu gramatycznego (niemieckiego) pozostawia dużą swobodę piszącemu, który sam decyduje o możliwie najbardziej przjrystym i komunikatywnym sposobie przedstawiania swych myśli.

4.6. Uwagi końcowe

Analiza tekstu *Novog pravopisnog uputstva* oraz zamieszczonego jako jego dodatek materiału słownikowego, w konfrontacji z zasadami ortograficznymi opracowanymi wcześniej przez A. Belicia i obowiązującymi do momentu wydania powyższej publikacji, pozwala na sformułowanie wniosku, iż cel autorów nowej ortografii serbskiej został osiągnięty. W konsekwentnie przeprowadzonym procesie upraszczania dotychczasowych zasad pisowni wyeliminowane zostały wszelkie formy dubletywne, jak i wszystkie zapisy, które umożliwiały funkcjonowanie form zamiennych, co dotyczy zwłaszcza interpunkcji oraz wyrazów zawierających spółgłoskę *h*, której stosowanie okazało się jednym z podstawowych problemów pisowni serbskiej.

Sposób opracowania poszczególnych zagadnień ortografii i interpunkcji pozostawia w wielu wypadkach niedomówienia, np. w kwestii upodobnień czy uproszczeń grup spółgłoskowych, pisownia spółgłoski *j* w grupie *ij* przed samogłoską *i* itp.

Wprawdzie w przedmowie do *Novog pravopisnog uputstva* czytamy, iż skoncentrowało się ono wyłącznie na kwestiach ortograficznych, natomiast wszystkie inne zagadnienia, zwłaszcza natury gramatycznej, zostały w nim pominięte, co może tłumaczyć sposób podejścia do wielu problemów, niemniej jednak sprawia on wrażenie bardzo powierzchownego.

Problemy może również stwarzać nowa formułacja części dotychczas funkcjonujących zasad, które w całości zostały utrzymane, niemniej jednak sposób zaprezentowania zagadnienia znacznie odbiega od jasnych sformułowań *Pravopisu* A. Belicia. Właśnie ich ujęcie wydaje się być najbardziej istotnym mankamentem nowej ortografii.

Równocześnie należy podkreślić, iż mimo widocznych wysiłków twórców nowego *Pravopisu* nie udało im się całkowicie wyeliminować pewnych możliwości, z których piszący może skorzystać lub je pominąć, z czym mamy do czynienia przede wszystkim w zakresie interpunkcji wypowiedzeń wielokrotnie złożonych.

Biorąc powyższe pod uwagę, *Novo pravopisno uputstvo* było bardzo ambitnym, aczkolwiek sprawiającym często wrażenie niedopracowanego do końca przedsięwzięcia próby skodyfikowania pisowni serbskiej i doprowadzenia jej do takiego stanu, którego osiągnięcie zakładał sam Vuk Karadžić: *Piši kao što govoriš*.

Podsumowując, samo zajęcie się w bardzo trudnym okresie wojennym tak odległymi sprawami, jakimi była pisownia serbska, było niezwykle ambitnym przedsięwzięciem, świadczącym o stabilizacji sytuacji wewnętrznej, zwłaszcza politycznej, w państwie rządzonej przez premiera gen. M. Nedicia.

Streszczenie

Rząd Ocalenia Narodowego, na którego czele stanął gen. M. Nedić, wszelkimi siłami dążył do osiągnięcia stabilizacji w okupowanym kraju. Dowodem tego była m. in. praca nad odległym od nękających ówczesne społeczeństwo serbskie problemem, jakim był język i jego ortografia. Owoc wysiłków językoznawców stanowiło opublikowane w 1942 r. *Novo pravopisno uputstvo*.

Konsekwentnie upraszczało ono dotychczasowe zasady pisowni, eliminując zwłaszcza formy dubletywne, jak i inne zapisy umożliwiające funkcjonowanie form zamiennych. Nowa ortografia zajęła się głównie zagadnieniem użycia litery *h*, opartym na nowych zasadach podziałem wyrazu na sylaby oraz interpunkcją, czyniąc ją dzięki wprowadzonym zmianom rzeczywiście logiczną.

Novo pravopisno uputstvo stanowiło kolejną ważną próbę skodyfikowania serbskiej pisowni i doprowadzenia jej do propagowanego przez V. Karadžicia ideału: *Piši kao što govoriš*.

Lilianna Miodońska

СРБИЈА И СРПСКИ ЈЕЗИК У ГОДИНАМА 1941–1944

Резиме

Влада Националног /Народног/ спаса на челу са генералом Миланом Недићем тежила је свим снагама да постигне стабилизацију у окупираној земљи. Један од доказа је и бављење проблемима који су мучили српско друштво, а који су било прилично удаљени од њених тадашњих преокупација. Радило се о питању које се тицало језика и његовог правописа. Плод настојања језикословца – *Ново правописно упућство* – било је објављено 1942. године.

Веома доследно поједностављивало је дотадашњи правопис, елиминишући пре свега дублетне форме као и друге формулације које су то омугућавале. Нови правопис је, пре свега, узео у обзир проблем употребе слова *x*, нова правила поделе речи на слоге која су се ослањала на сасвим новим принципима и интерпункцију, која је захваљујући уведеним променама постала логичка.

Ново правописно уједињство било је следећи важан покушај кодификације српског правописа на путу ка постизању идеала за који се залагао Вук Стефановић Караџић – *Пиши као што говориш*.